

Pohled studentů gymnázií na předmět Základy společenských věd

Alice Bačíková¹

¹ Ústav pedagogiky a sociálních studií, DSP, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci; Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc; alicaaliska@seznam.cz

Grant: PdF_2011_024

Název grantu: Zjišťování přístupu různých aktérů k předmětu Základy společenských věd na gymnáziích v České republice a odpovídajících předmětů na lyceích ve Francii

Oborové zaměření: Pedagogika a školství

© GRANT Journal, MAGNANIMITAS Assn.

Abstrakt Příspěvek seznamuje s pohledem studentů gymnázií (ISCED 3A) na předmět Základy společenských věd a porovnává některá zjištění s pohledy studentů lyceí ve Francii na jim odpovídající předměty. V úvodní části charakterizuje pojetí výuky těchto předmětů a výčet počtu hodin, který je jim věnován, zmiňuje samotnou aktuálnost předmětu Základy společenských věd a poté uvádí dílčí výsledky dotazníkového šetření provedeného u studentů gymnázií a lycea.

Klíčová slova Česká republika, Francie, gymnázium, lyceum, Základy společenských věd, student.

1. ÚVOD

Vychovávat žáky k občanství je nezbytnou součástí školské přípravy. Chovat se „občansky“ znamená být tolerantní nejen k názorům ostatních, k sociálně slabým, ale taktéž k minoritním národům, jejichž příchod do země je v dnešní globalizující společnosti stále častější. Do problematiky občanského života, rodinného života, pracovního procesu a otázek týkajících se společnosti zasvěcuje nejprve rodinné prostředí, poté mateřská škola a základní škola a na gymnáziích se jedná zejména o předmět Základy společenských věd. Jak uvádí též Murray (1996) výchova k občanství je založena na principu občanské společnosti, jak by měl jedinec využívat individuální příležitosti uvnitř požadavků společnosti.

Cílem příspěvku je seznámit čtenáře s výsledky výzkumu u žáků na gymnáziích, kteří mají v rozvrhu předmět Základy společenských věd (dále ZSV) a porovnat některá zjištění se žáky na lyceích ve Francii, kteří studují předměty, jež lze obsahově ztotožnit s předmětem ZSV.

2. ZÁKLADY SPOLEČENSKÝCH VĚD NA GYMNÁZIÍCH V ČESKÉ REPUBLICE

Na gymnáziích v České republice se předmět ZSV vyučuje dle Rámcového vzdělávacího programu (dále RVP) v rámci oboru Občanský a společenskovědní základ. Vzdělávací obsah oborů Občanský a společenskovědní základ, Dějepis a Geografie, které patří do oblasti Člověk a společnost musí být zařazen v prvním a ve druhém ročníku a o jeho zařazení do třetího a čtvrtého ročníku

rozhoduje příslušný Školní vzdělávací program (RVP pro gymnázia, 2007, s. 84-85). Významnost předmětu ZSV potvrzuje skutečnost, že bude od školního roku 2012/2013 tvořit jednu z důležitých částí státní maturitní zkoušky.

ZSV jsou specifické z toho důvodu, že se neskládají z jednoho oboru, ale jsou tvořeny komplexem dílčích disciplín, mají interdisciplinární charakter. „Zkušební předmět občanský a společenskovědní základ se vyznačuje širokou diferenciací. Žákům je předkládán jako průřez vybranými společenskými vědami, jako je politologie, právo, mezinárodní vztahy, ekonomie, sociologie, psychologie, filozofie, etika a religionistika (Charakteristika zkoušky, 2011).“ Podobně uvádí Dopita, M. a Skopalová, J., že „zmiňované předměty připravují žáky, či studenty na vkročení do pracovního, rodinného a společenského života, jehož součástí je i občanský život. Z tohoto důvodu je na předměty kladen stále větší důraz, jsou nejen nelehké, ale taktéž interdisciplinární a obsahově se stále mění“ (Dopita, M., Skopalová, J. In Hrachovcová, M., Staněk, A., 2002, s. 181).

Jako příklad autorka uvádí učební plán konkrétního českého gymnázia, protože v Rámcovém vzdělávacím programu nejsou určeny jednotlivé počty hodin, které jsou předmětům věnovány. Je to učební plán Gymnázia J.A.Komenského a státní jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky Uherský Brod. Tento plán je použit se svolením zástupkyně ředitele. Všichni studenti mají ZSV první tři roky studia 2 hodiny týdně a pokud si žák zvolí ZSV i jako maturitní předmět, povinně volitelný, tak jej má ve čtvrtém ročníku 4 hodiny týdně. Navíc si může student zvolit ve druhém ročníku dvouletý Společenskovědní seminář, který trvá 2 hodiny týdně ve 3. ročníku a 3 hodiny týdně ve 4. ročníku. Může si vybrat také jednoletý volitelný seminář Pedagogická psychologie, seminář Politologie nebo seminář Filozofie a logiky, které trvají 3 hodiny týdně (Bačíková, A., 2010, s. 29-30).

3. STUDIUM SPOLEČENSKÝCH VĚD NA LYCEÍCH VE FRANCII

U francouzského systému je třeba nejdříve upozornit na fakt, že ve Francii se ročníky neoznačují jako v České republice vzestupně, ale sestupně, což je velmi důležitý a podstatný rozdíl potřebný k orientaci ve školském systému Francie. Jediným ročníkem, který odpovídá šestému ročníku v České republice je ročník šestý. Collège

se tedy stupňuje na 6., 5., 4. a 3. ročník a lyceum na 2., 1. a závěrečný ročník.

Váňová, M. (2005, s. 48-51) uvádí popis lycea takto: „*Na konci třetího cyklu collège se žáci rozhodují o budoucím zaměření. Mají možnost volby ze tří typů vyšší sekundární školy – lyceí:*

- všeobecně vzdělávací lyceum,
- technologické lyceum,
- profesní lyceum.“ Autorka se v příspěvku zaměřuje na žáky všeobecně vzdělávacího lycea.

Závěrečný cyklus, což je 1. ročník a závěrečný ročník, obsahuje od roku 1992 tři cykly, které vedou ke třem maturitám všeobecné výuky, z nichž má každý jedinečný profil:

- série ekonomická a sociální,
- série literární,
- série přírodovědná (La voie générale, 2009).

Předměty, které můžeme obsahově identifikovat se ZSV v České republice jsou tři. A to Výuka občanská, právní a sociální, Vědy ekonomické a sociální a Filozofie.

Výuka občanská, právní a sociální v sobě zahrnuje témata jako jsou „Ze života ve společnosti k občanství“, „Instituce a praktiky občanství“, „Občanství v proměnách současného světa“. Pojímá v sobě oblast práva a politologie. Vědy ekonomické a sociální zahrnují oblast ekonomie a sociologie. Jsou zde vyučovány témata týkající se financí, konzumace, zaměstnanosti a mnoho dalších. Ve Filozofii dominují témata jako je náboženství, morálka, štěstí, svoboda a další.

Ve 2. ročníku je věnováno 30 minut týdně v plněné třídě předmětům Výuka občanská, právní a sociální a 1 hodina 30 minut Vědám ekonomickým a sociálním.

Sekce ekonomicko-sociální se věnuje povinně v prvním ročníku 5 hodin Vědám ekonomickým a sociálním a v závěrečném ročníku se jim věnuje dokonce 6 hodin (z toho 1 hodinu v plněné třídě). Filozofii se věnuje až v závěrečném ročníku, a to 4 hodiny týdně. Výuce občanské, právní a sociální se vyučuje 30 minut v plněné třídě jak v prvním ročníku, tak v ročníku závěrečném. Navíc si má student možnost vybrat Vědy ekonomické a sociální v prvním ročníku jako povinně volitelné – 2 hodiny týdně a v závěrečném ročníku jako specializované také 2 hodiny týdně.

Sekce literární probírá povinně Filozofii v závěrečném ročníku, a to 8 hodin týdně. Opět se věnuje 30 minut týdně v plněné třídě jak v prvním, tak v závěrečném ročníku Výuce občanské, právní a sociální.

Sekce přírodovědná probírá Filozofii povinně 3 hodiny v závěrečném ročníku (z toho 1 hodina v plněné třídě) a Výuce občanské, právní a sociální věnuje opět jako v předešlých sekcích 30 minut v plněné třídě jak v prvním, tak v závěrečném ročníku. (Organizace výuky..., 2012)

4. VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

Výzkumné šetření na gymnáziích ve Zlínském a Pardubickém kraji autorka realizovala v říjnu až listopadu 2011, kdy byl studentům rozdán dotazník osobně či zprostředkovaně třemi učiteli, kteří dotazníky zadávali ve svých hodinách studentům, jež mají v rozvrhu předmět ZSV. Celkový počet dotazovaných studentů bylo 150 a zahrnoval všechny 4 ročníky. Návratnost dotazníků činila 88 %. Výzkumné šetření u francouzských studentů lycea autorka realizovala v dubnu 2011, kdy rozdala dotazníky studentům z lycea Besançon. Celkový počet respondentů z Francie byl 30. Cílem bylo

provést sondáž do studia ZSV (a odpovídajících předmětů na lyceích) u těchto studentů, zaměřit se na oblasti týkající se důležitosti, metod a forem výuky, náročnosti, obsahu, osobnosti učitele a srovnat některá zjištění u studentů na gymnáziích se studenty na lyceích.

Hlavní výzkumná otázka zněla:

Jak studenti vnímají studium předmětu ZSV (a odpovídajících předmětů na lyceích ve Francii)?

Díličí výzkumné otázky:

1. Jakou důležitost přiřkládají studenti výuce předmětu ZSV na SŠ?
2. Jaké metody a formy výuky jsou užívány podle zkušeností studentů při výuce ZSV na SŠ?
3. Do jaké míry je pro studenty (případně pro jejich učitele) studium předmětu ZSV náročné?
4. Jak vnímají studenti předmět ZSV z hlediska jeho obsahu?
5. Jaký mají studenti názor na vybrané aspekty týkající se osoby učitele ZSV?
6. Jak vypadá srovnání oblastí, týkajících se metod a forem výuky a vnímání předmětu ZSV z hlediska jeho obsahu studenty gymnázií a studenty lyceí?

4.1 Metody sběru dat

Data při výzkumu byla sbírána nestandardizovaným dotazníkem vytvořeným autorkou. Dotazník se skládá celkem z 23 položek, přičemž první dvě položky zjišťují pohlaví respondenta (výzkumu se zúčastnilo 53 chlapců a 97 dívek z gymnázií a 10 chlapců a 20 dívek z lycea) a ročník studia (na gymnáziu jsou zastoupeny všechny 4 ročníky a na lyceu se jednalo o studenty prvního a závěrečného ročníku). Třináct položek obsahuje uzavřené a polouzavřené odpovědi a zbylých 10 položek je formulováno škálově – respondenti vyjadřovali míru souhlasu s tvrzením.

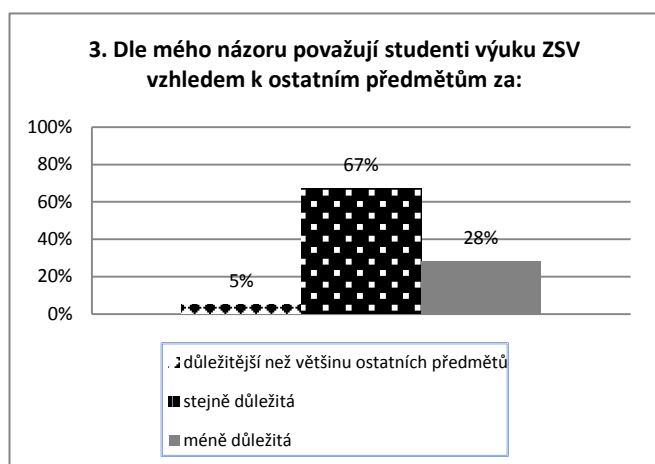
Jednotlivé položky dotazníku jsou rozděleny na základě díličích výzkumných otázek do oblastí jako je důležitost (položka č. 2, 3, 4, 5), pomůcky a formy výuky předmětu (položka 6, 7 a 8), náročnost (položka č. 10 a 11 a škálová položka č. 7), obsah výuky (položka č. 9 a škálová položka č. 1, 2, 3, 4 a 10) a učitel (škálová položka č. 5, 6, 8 a 9).

Autorka zaznačila pomocí čárkovací metody míru četnosti odpovědí a procentuálně stanovila, kolik procent respondentů vybralo příslušnou odpověď. Pouze u položky 6 a 7 z důvodu možnosti zaznačení více odpovědí vyjádřila, kolik procent z celkového množství připadá na danou odpověď.

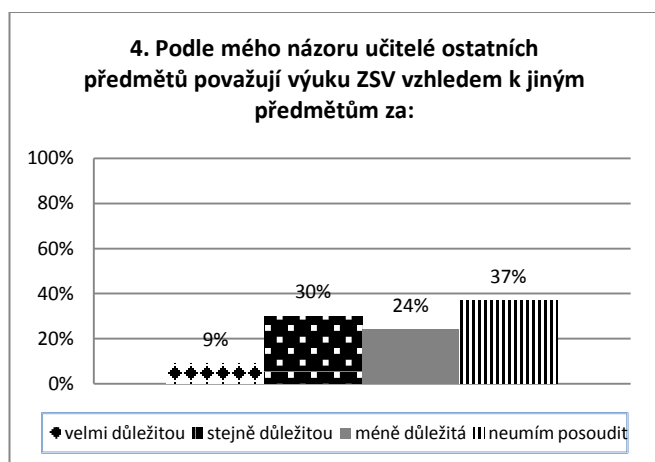
4.2 Analýza dat prvního stupně

Na výzkumnou otázku spadající do oblasti důležitosti zodpověděly položky č. 2, 3, 4 a 5. Ani jeden žák neodpověděl, že výuka ZSV je pro studenty na SŠ méně důležitá než výuka ostatních předmětů. 81% odpovědělo, že výuka ZSV je stejně důležitá jako výuka ostatních předmětů. 19% odpovědělo, že je výuka ZSV důležitější než výuka ostatních předmětů. Dle 67% respondentů ostatní studenti považují výuku také za stejně důležitou jako ostatní předměty, 28% respondentů si myslí, že ostatní studenti považují výuku ZSV za méně důležitou než výuku ostatních předmětů (viz graf č. 1). Pro 37% respondentů je těžké posoudit, jakou důležitost výuce ZSV přiřkládají učitelé ostatních předmětů. Na druhém místě se však umístilo tvrzení, že přiřkládají výuce ZSV stejnou důležitost jako výuce ostatních předmětů (viz graf č. 2). Dle zkušeností respondentů přiřkládá jejich učitel ZSV výuce tohoto předmětu větší důležitost

(57%) než výuce ostatních předmětů, 41% respondentů říká, že přikládá učitel výuce ZSV stejnou důležitost vzhledem k ostatním předmětům.

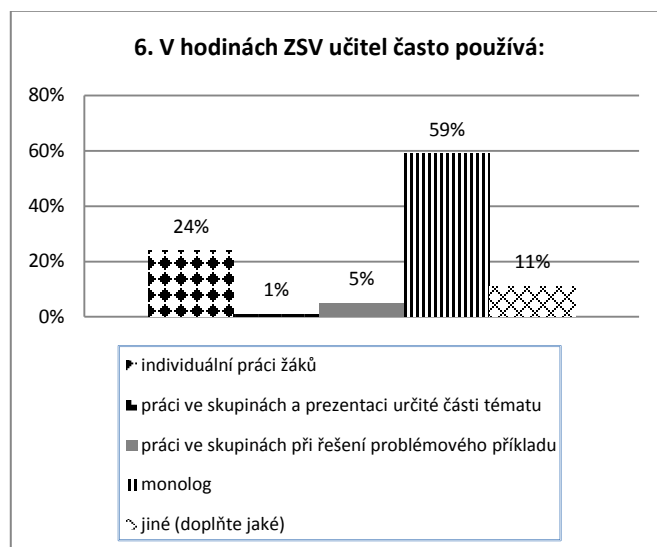
Graf č. 1: Důležitost, kterou přikládají studenti výuce ZSV

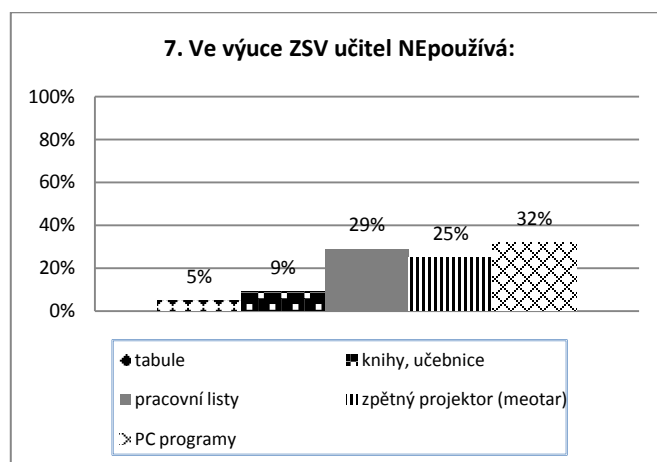
Graf č. 2: Důležitost, kterou přikládají ZSV dle studentů učitelé ostatních předmětů

Na výzkumnou otázku číslo 2 odpovídají položky zahrnující oblast metod a forem výuky, položka č. 6, 7 a 8. 59% odpovědí připadá na monolog, řešení problémového případu učitelé dle respondentů používají minimálně – 5%, mezi jiné metody studenti doplnili např. dotazy ze strany učitele, konverzaci, či vysvětlování (viz graf č. 3). Studenti studující Výuku občanskou, právní a sociální na lyceu přiřkli 56% ze všech odpovědí práci ve skupinkách při prezentaci dané části tématu a metodě monologu připadlo jen 16% ze všech odpovědí. Studenti, kteří absolvují předmět Vědy ekonomické a sociální přiřadili nejvíce odpovědí monologu – 36% a poté 32% práci studentů ve skupinkách a prezentaci dané části tématu. 42% odpovědí připadlo na monolog také u studentů předmětu Filozofie na lyceu. Nejvíce procent odpovědí na gymnáziích (32%) dostala možnost, že učitelé nepoužívají ve výuce PC programy (viz graf č. 4), což je poměrně nečekané v době, kdy se rozmáhají PC programy a prezentace. Samozřejmě má vliv také vybavení školy a jednotlivých tříd. Studenti mající v kurikulu předmět Výuka občanská, právní a sociální zaznačili, že učitel nepoužívá knihy a učebnice, na tuto odpověď připadlo 38% ze všech odpovědí, druhé pořadí získala tabule. U studentů jež mají předmět Vědy ekonomické a sociální jsou na předních místech projektor a PC programy (29% ze všech odpovědí), které učitel ve výuce nepoužívá. Při výuce Filozofie dle zkušeností studentů učitel často nepoužívá také projektor (44%) a PC programy (42%). Podle 52%

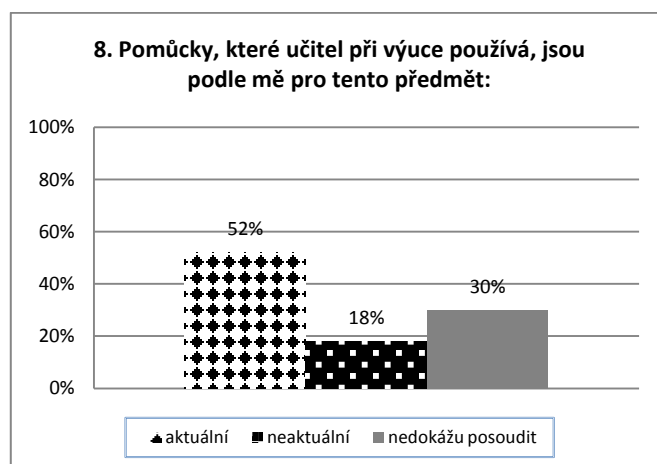
českých respondentů z gymnázií jsou pomůcky, které učitel ve výuce používá, aktuální (viz graf č. 5).

Graf č. 3: Které metody výuky učitel v hodně ZSV používá

Graf č. 4: Které pomůcky učitel ve výuce nepoužívá

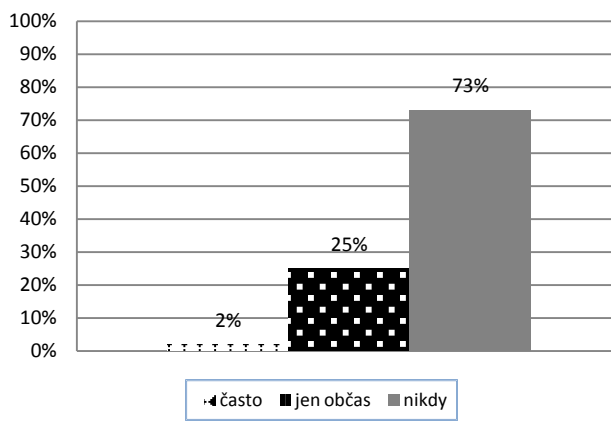
Graf č. 5: Aktuálnost pomůcek

Na oblast náročnosti se dotazovala položka 10 a 11 a škálová položka č. 7. Drtivá většina studentů (98%) zaznačila, že je učitel na výuku vždy dobře připraven. Poněkud odlišné je to u studentů majících předmět Výuka občanská, právní a sociální, kde tvrdí 44% respondentů, že je učitel často na výuku připraven málo. 45%

studentů předmětu Vědy ekonomické a sociální tvrdí, že je učitel téměř vždy připraven dobře a stejný počet odpovídá, že je vždy připraven dobře. Obdobně odpovídají studenti předmětu Filozofie (44% v obou případech). 56% českých studentů se připravuje na výuku méně než půl hodiny, ale samozřejmě dodávali, že záleží na tom, zda je nečeká např. písemná práce, či referát. V těsné blízkosti je 48% studentů, kteří se připravují více než půl hodiny. Nejvíce procent studentů (37%, viz škálová položka) spíše nesouhlasí s ním, že by byl předmět v porovnání s ostatními předměty velmi náročný, 22% studentů není rozhodnuto a 22% studentů spíše souhlasí s tím, že předmět ZSV je pro ně v porovnání s ostatními předměty náročný. Tyto protikladné tendence mohou být způsobené nespecifikací otázky, zda je pro studenty předmět náročný na přípravu doma, či z hlediska samotné výuky, mnohooborovosti předmětu.

Položka č. 9 (graf č. 6), týkající se obsahu, se dotazuje na dodělávání látky z jiných předmětů. 73% respondentů tvrdí, že se nikdy nevěnují dodělávání látky. Zde by bylo ještě záhodno provázat otázku, zda samotný učitel ZSV dohání látku z jiného předmětu, který studenty vyučuje, nebo zda se studenti během výuky připravují na další předměty v jejich rozvrhu. Z procent studentů majících Výuku občanskou, právní a sociální odpovídá 56%, že se nikdy nevěnují dodělávání látky z jiných předmětů. 40% českých respondentů spíše souhlasí, že jsou spokojeni s možností seberealizace (s využitím potenciálu, znalostí a dovedností) při studiu oboru, 36% z dotazovaných studentů, jež mají předmět Výuka občanská, právní a sociální k této položce není rozhodnuto a stejný počet s ní zcela souhlasí. Zcela totožný výsledkem vyšel u studentů majících Vědy ekonomické a sociální. 33% studentů předmětu Filozofie na lyceu s tvrzením zcela souhlasí. Nejvíce procent českých studentů (37%) zcela souhlasí s tím, že je výuka předmětu baví a 48% dotazovaných zcela nesouhlasí s faktem, že by pro ně byl předmět stresující. Studenti mající Výuku občanskou, právní a sociální spíše souhlasí s tvrzením, že je výuka baví (28%) a 76% z nich nepovažuje tento předmět za stresující. Studenti, kteří mají Vědy ekonomické a sociální nejsou rozhodnutí, zda je výuka baví (45%), na druhém místě (27%) spíše souhlasí, že je baví. 55% z nich zcela nesouhlasí, že by pro ně byla výuka stresující. Nejvíce procent studentů (38%) spíše souhlasí, že je výuky Filozofie baví a 69% zcela nesouhlasí s tím, že je výuka stresující. Kladně se též vyjadřuje 43% českých studentů k tomu, že spíše souhlasí, že jsou témata ZSV zajímavá a zcela souhlasí 36% studentů s tím, že znalosti získané v ZSV využije při dalším studiu. Ze studentů předmětu Výuka občanská, právní a sociální není rozhodnuto 40%, jestli využije informace při dalším studiu. Studenti mající Vědy ekonomické a sociální naopak zcela souhlasí, že informace dále využije a nejvíce procent (38%) studentů předmětu Filozofie zcela nesouhlasí s tím, že nabyté informace dále při svém studiu využije.

9. V předmětu ZSV se věnujeme dodělávání látky z jiných předmětů:

Graf č. 6: Dodělávání látky z jiných předmětů

Co se týče učitele, záleží jistě na něm samotném, jestli studentům sděluje aktuální informace. 41% českých studentů spíše souhlasí s tím, že jsou jim sdělovány aktuální informace. 43% studentů tvrdí, že jsou informace, které se k nim dostávají od učitele vzájemně provázané s jinými předměty. S osobou učitele souvisí i to, zda se snaží oživit hodinu, kde s tvrzením „spíše ano“ souhlasí 37% studentů. 54% studentů odpovídá, že „zcela souhlasí“, že je učitel ZSV umí něco naučit, což je samozřejmě velmi pozitivní výsledek, který souvisí s kvalitou učitele.

Na pětistupňové škále měli respondenti vyjádřit míru souhlasu s tvrzením následovně: 1 - zcela souhlasím, 2 - spíše souhlasím, 3 - nejsem rozhodnut(a), 4 - spíše nesouhlasím, 5 - zcela nesouhlasím

TVRZENÍ	Zcela souhlasím	Spíše souhlasím	Nejsem rozhodnut(a)	Spíše nesouhlasím	Zcela nesouhlasím
1. Jsem spokojen(a) s možností seberealizace (s využitím mého potenciálu, znalostí a dovedností) při studiu oboru.	27%	40%	23%	7%	3%
2. Výuka zmíněného předmětu mě baví.	37%	36%	14%	11%	2%
3. Výuka zmíněného předmětu je pro mě stresující.	2%	8%	10%	32%	48%
4. Témata hodin ZSV jsou vždy zajímavá.	7%	43%	28%	22%	0%

5. Informace, které se dovídáme při výuce ZSV jsou vždy aktuální.	33%	41%	15%	7%	4%
6. Informace, které se dovídáme při výuce ZSV, jsou vzájemně provázány s informacemi z ostatních předmětů.	17%	43%	22%	15%	3%
7. Předmět ZSV je pro mě v porovnání s ostatními předměty velmi náročný.	2%	20%	22%	37%	19%
8. Učitel ZSV se snaží oživit hodinu zajímavým pojetím výuky.	19%	37%	24%	18%	2%
9. Učitel, který vede výuku ZSV, mne umí něco naučit.	54%	35%	7%	2%	2%
10. Dle mého využiji znalosti získané ve zmíněném předmětu i při mém dalším studiu.	36%	21%	23%	15%	5%

Škálová tabulka č. 1, zdroj: autorka

5. ZÁVĚR

Na hlavní výzkumnou otázku „Jak studenti ZSV (a odpovídajících předmětů na lyceích ve Francii) vnímají studium předmětu?“ autorka odpověděla pomocí dílčích výzkumných otázek spadajících do oblastí jako je důležitost, pomůcky a formy výuky předmětu, náročnost, obsah výuky a učitel.

Výzkum autorka provedla u studentů českých gymnázií a zpestřila tento přehled o srovnání s francouzskými studenty na lyceu a to v oblasti metod a forem výuky a v oblasti týkající se obsahu. Bylo zjištěno k formám výuky, že dle českých studentů (59% odpovědí) učitelé využívají při výuce monolog a řešení problémového případu učitelé dle respondentů používají minimálně, což by vzhledem k zaměření předmětu mělo být spíše naopak. Očekávaná odpověď vyšla u studentů studujících Výuku občanskou, právní a sociální na lyceu, kdy přiřkli 56% ze všech odpovědí práci ve skupinkách při prezentaci dané části tématu a metodě monologu připadlo jen 16% ze všech odpovědí. Avšak studenti mající předmět Vědy ekonomické a sociální přiřadili nejvíce odpovědí monologu – 36% a poté 32% práci studentů ve skupinkách a prezentaci dané části tématu. 42% odpovědí připadlo na monolog také u studentů předmětu Filozofie na lyceu.

ZSV jsou velmi diskutovaným vyučovacím předmětem z důvodu jejich roztržitého zaměření a multidisciplinaritě. Ovšem učít studenty na středních školách k jejich postupnému vplouvání do občanského světa je jistě nezbytnou součástí jejich přípravy.

Výsledná zjištění samozřejmě nelze globalizovat, nejednalo se o reprezentativní vzorek ve dvou zemích, ani nebyl výzkumný vzorek dostatečně velký. Ovšem získaná data jsou dle autorky přínosná svým novým úhlem pohledu na výuku ZSV a obohacující zejména jejich postavením vedle výuky podobných předmětů v jiné zemi.

Zdroje

1. BAČIKOVÁ, A. *Komparace vybraných problematik humanitních předmětů na středních školách v České republice a ve Francii*. Olomouc: Univerzita Palackého. Pedagogická fakulta. Ústav pedagogiky a sociálních studií, 2010. 80 s., 28 s. příloh. Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jana Vašátková, Ph.D.
2. DOPITA, M., SKOPALOVÁ, J. Pohled učitelů občanské výchovy, občanské nauky a základů společenských věd na jejich předmět a společnost. In HRACHOVCOVÁ, M., STANĚK, A. *Občanská výchova v globalizující se společnosti: sborník příspěvků z 8. ročníku Letní školy pro učitele OV a ZSV*. Olomouc: UP, 2002. ISBN 80-244-0475-3.
3. *Charakteristika zkoušky* [online]. [cit. 20.11.2011]. Dostupné z: <<http://www.novamaturita.cz/charakteristika-zkousky-1404033329.html>>.
4. *Le Ministère de l'Éducation nationale – La voie générale* [online]. [cit. 2.9.2009]. Dostupné z: <<http://www.education.gouv.fr/cid2570/la-voie-generale.html>>.
5. *Le Ministère de l'Éducation nationale – Organize výuky v 2. ročníku všeobecného a technologického lycea* [online]. [cit. 2.9.2011]. Dostupné z: <<http://eduscol.education.fr/pid23169-cid56711/horaires-du-cycle-terminal-reforme-du-lycee.html>>.
6. MURRAY, P. *The new civics education: An integrated approach for Australian schools*. *Social Education*, Nov/Dec 1996, vol. 60, issue 7, s. 443-446.
7. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. [online]. [cit. 2012-01-29]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPG-2007-07_final.pdf>. ISBN 978-80-87000-11-3.
8. VÁŇOVÁ, M. *Úvod do srovnávací pedagogiky*. 2. vydání. Praha: VŠ J. A. K s.r.o., 2005. 87 s. ISBN 80-86723-12-7.